

תשלומי קרן בגנב ובגזל

רמב"ם פ"ג מהל' גניבה הי"ג: גנב את העכו"ם או הקדש אינו נמכר על הקרן אלא הרי זה עליו חוב עד שיעשיר. וטעמו אינו מבורר. ובמנחת חנוך מצוה מ"ב הביא בשם האור החיים, שהוא משום דנסמך האי קרא דונמכר בגניבתו לפרשת כפל, למדנו שהוא רק במקום דחייב כפל. ומקור לימוד זה לא ידענו.

ולדעתי נראה בביאור שי' הרמב"ם, דהנה פסק הרמב"ם ריש פ"ב מהל' גניבה, הגונב את העכו"ם או שגנב נכסי הקדש אינו משלם אלא הקרן בלבד, שנאמר ישלם שנים לרעהו, לרעהו ולא להקדש, לרעהו ולא לעכו"ם. הרי מפורש דחייב תשלומי קרן איכא גם בגונב הקדש ועכו"ם. וכן פסק בפ"ז מהל' גניבה ה"ח, אם מדד או שקל בחסר לעכו"ם עובר על לא תעשה וחייב להחזיר, וכתב המ"מ שהמשקל הוא כגזל. ועיין בחינוך מצוה רנ"ח. וכן נראה ממש"כ התוס' פסחים (כט.) דאם גזל מעכו"ם חייב באחריותו. וכן מבואר מפ"י רבנו גרשם לבכורות (י"א.) לענין גונב מהקדש, שכ' אהא דקאמר הש"ס שם, ואי ס"ד להקדש מדמנין ליה אמאי משלם תשלומי כפל לבעלים, וגונב מבית האיש אמר רחמנא ישלם שנים, ולא וגונב מבית הקדש. דהוא דאי פ"ח כהקדש, קרנא משלם ותו לא מידי. הרי מבואר דמיעוטא דרעהו למעט עכו"ם והקדש הוא רק לענין כפל אבל לא לענין חיוב השבה.

ויעוין בנתיבות המשפט סי' שמ"ח שהעלה. דאף למ"ד גזל עכו"ם אסור, מכל מקום חיוב השבה ליכא, ויער"ש טעמו ונמוקו. וכ"כ בס' כפות תמרים לסוכה (ל"א). ומדברי הרמב"ם ותוס' הנ"ל מבואר להיפך, דגם בגזל עכו"ם איכא חיוב גזילה. ואף שמיעטה התורה עכו"ם והקדש מקרא דרעהו הוא רק לענין חיוב כפל, אבל לא נתמעטו מחיוב תשלומין דקרן. ועיין בשער המלך בפ"ז מהל' חובל ומזיק.

אבל באמת הדבר צריך בירור. דהא חיוב קרן בגנב נכלל בקרא

דישלם שנים לרעהו וכיון דמיעטה התורה דדוקא לרעהו קאמר קרא דישלם שנים, ולא לעכו"ם ולהקדש, הרי שוב לית לן כלל קרא לחיוב קרן.

ומצאתי בתוס' רי"ד לב"ק (ק"א:) שכתב: ושינוי יש בין גנב לגזלן. דאילו גזלן שני משלם לבעלים וכו', ואילו גנב שני שגנב מבית גנב ראשון אינו משלם כפל לבעלים, מפני שאינו ברשותו של בעלים, ואינו יכול להקדישו דבעינן דומיא דביתו וגבי גנב נמי כתיב ביה מבית האיש, ואין זה בית האיש וכו'. אבל לענין גזלן לא כתיב ביה בית. הלכך אף על פי שאינו ברשותו ואינו יכול להקדישו, חייב לשלם לבעלים יעו"ש. הרי מבואר דבגזלן לענין חיוב גזילה ליכא כלל מיעוט דבית האיש, וחייב בזהשיב אף באינו ברשותו. וממילא לפי זה נראה, דגם בגזל מהקדש ומעכו"ם, כיון דבגזלן לא כתיב רעהו, חייב בחיוב גזילה לעכו"ם והקדש.

והנראה לי לדון, דבאמת גם בגנב, מלבד הקרא דחיים שנים משלם, איכא גביה גם חיוב והשיב דגזלן, דלא גרע גנב מגזלן. ואף דכתב הרמב"ם ריש פ"א מהל' גניבה, כל הגונב ממון משהו פרוטה ולמעלה עובר על לא תעשה שנאמר לא תגנוב. ואין לוקין על לאו זה, שהרי ניתן לתשלומין, שהגנב חייבתו התורה לשלם. ולא כתב משום דהוי גיתק לעשה דוהשיב, כמו שכתב גבי גזילה ולכאורה מוכח מזה דוהשיב הוא רק בגזלן ולא בגנב.

אבל באמת אינו מוכרח. דהא גם בגזילה פסק הרמב"ם ריש פ"א מהל' גזילה, כל הגזול את חבירו שוה פרוטה עובר בלא תעשה שנאמר לא תגזול. אין לוקין על לאו זה, שהכתוב ניתקו לעשה... שנאמר והשיב את הגזילה אשר גזל זו מצות עשה. ואפילו שרף הגזילה אינו לוקה, שהרי הוא חייב לשלם דמיה, וכל לאו שניתן לתשלומין אין לוקין עליו. ומוכח מדבריו דבתשלומי דמי הגזילה אינו מקיים עשה דוהשיב. ויעוין בנודע ביהודה מהדר"ת חאו"ח סי' קל"ו.

ובאמת שיי' הרמב"ן, הובאה בשיטה מקובצת לב"מ (כ"ו:), דגם בחזרת דמי הגזילה מקיים עשה דוהשיב ומנתק ללאו. וכ"כ הריטב"א למכות (ט"ז). בפשט דברי הגמ' שם דמשני, כיון דחייב בתשלומין. דהיינו דכיון דחייב בתשלומין לא חשיב ביטול העשה. אמנם שיי' הרמב"ם נראה, דבתשלומי דמי הגזילה אינו מנתק הלאו. ואף דכל עיקר חיוב תשלומי דמי הגזילה נלמד מדכתיב והשיב את הגזילה אשר גזל, דהיינו או הגזילה עצמה או דמיה, וכדכתבו התוס' ב"ק (י"א.), מכל מקום ס"ל להרמב"ם, דבאמת נכלל בהשיב מלבד המצות עשה גם חיוב השבה מדין ממון, ובחיוב השבה נכלל גם דמי

הגזילה, אבל עשה דוהשיב מקיים רק בחזרת הגזילה עצמה, ולא בתשלומי דמי הגזילה. והכי נמי בגנב, נהי דהעשה לאנתוקי ללאו הוא רק בגזלן ולא בגנב, אבל חיוב השבה דוהשיב מדין ממון איכא גם בגנב, דלא גרע גנב מגזלן. וע"כ מוכרחים אנו לאמר כן, דהא הא דשינוי קונה ילפינן מקרא דוהשיב את הגזילה, ומנ"ל בגנב קנין שינוי. וכן כדומה. וע"כ דגם גנב איכא כחיוב דוהשיב.

והא דהוצרך הירושלמי שהביאו התוס' בב"ק (י"א.) לתרי קראי לגנב ולגזלן לדון דאין שמיין, הוא משום, דנהי דחיוב דוהשיב איכא גם בגנב, אבל מזה לא ידעינן דאין שמיין לגנב גם לענין כפל. וצריכין לקרא דחיים שנים ישלם. ומקרא דחיים שנים ישלם לא ידעינן לענין חיוב דגזלן דאין שמיין. והוא נכון.

וממילא לפי זה, לפי דעת התוס' רי"ד הנ"ל, גם בגנב יתחייב בתשלומי קרן בגונב מן הגנב, דנהי דמחויבי דכתיבי בגנב, חיים שנים ישלם, נתמעט אינו ברשותו, מדכתיב מבית האיש, אבל מכל מקום יתחייב בחיוב תשלומין מצד והשיב, כמו בגזלן.

ויעוין בשיטה מקובצת לב"מ (כ"ו) דמבואר, דבאינו ברשותו ליכא גם חיוב תשלומי קרן. ולפנינו בשי' התוס' רי"ד הנ"ל מבואר להיפך. ויעוין בקצוה"ח סי' ל"ד סק"ג שכתב, דבאינו ברשותו גם בלא תגזול אינו עובר. ובנתיבות המשפט הודה שם לדבריו. והרי לפנינו דעת התוס' רי"ד דגם חיוב דוהשיב איכא באינו ברשותו. ואף לדעת השטמ"ק שהבאנו, דס"ל דליכא חיוב השבה באינו ברשותו, עכ"פ מבואר מדבריו שם דבל"ת עובר.

ונראה, דזה הוא גם יסוד שיטת הרמב"ם, דבעכו"ם והקדש חייב בקרן, דהוא מצד חיוב דוהשיב, דגנב וגזלן שוין בזה. ויצא לנו לפי זה, דגם באינו ברשותו יתחייב גנב בקרן לשיטת הרמב"ם.

ובזה מבואר היטב מה שפסק הרמב"ם דגונב מן העכו"ם או מהקדש אינו נמכר על הקרן. דלפי דברינו חיובא דקרן דגונב מעכו"ם והקדש הוא מצד חיוב דוהשיב דגזלן, ועל חיוב זה ליכא דין דנמכר בגניבתו. דדין דנמכר בגניבתו נאמר רק על חיוב המיוחד דגנב, מקרא דשנים ישלם לרעהו. אבל על חיוב דוהשיב דגזלן, דאינו דין מיוחד דגנב, דבזה המה שוין, על זה ליכא דין דנמכר.

והנה במנחת חנוך מצוה מ"ב כתב, דלשיטת הראב"ד פ"ט מהל' גזילה

דגם בעבדים איכא חיוב גזילה, והא דאיתקש לקרקעות הוא רק דאומר לז
הרי שלך לפניך, אינו נמכר בגניבתו בגניבת עבד לשי' הרמב"ם, דגזירת הכתוב
הוא, דהיכא דליכא חיוב כפל אינו נמכר בגניבתו. ולדברינו אינו כן. דהא
טעמא דהראב"ד הוא דלענין חיוב גזילה לא הוקשו לקרקעות. [ויעוין ש"ך חו"מ
סי' שס"ג שהקשה עליו דאין היקש למחצה. אבל עכ"פ שיטת הראב"ד היא
דלזה לא איתקש]. ואם כן, בגנב עבד פטור מן הכפל משום דאיתקש
לקרקעות. אבל חיובא דקרן איכא בתורת גנב דמאי שנא חיוב קרן דגנב מחיוב
דגזלן, כיון דעל עצם חיוב תשלומי קרן לא הוקשו לקרקעות, הוא בין לחיוב
גזלן ובין לחיוב גנב מקרא דשנים ישלם. ואם כן, נהי דפטור מכפל, אבל חיוב
קרן הוא מדין דגנב. וממילא לדברינו שפיר יהיה הגונב עבד נמכר בגניבתו,
ודלא כדעת הרב מנחת חינוך. והבן.

